

**Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені
Василя Стефаника»**

Кафедра журналістики

Г.І.Марчук

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Хрестоматія

**(МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ,
САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ**

**(для студентів II курсу денного відділення напряму
підготовки «Журналістика»)**

Затверджено вченою радою Інституту філології

(Протокол № 4 від 30 грудня 2018 р.)

Івано-Франківськ – 2019

«Історія української журналістики» є однією з базових дисциплін, предметом якої є все багатоманіття виявів журналістського життя в попередні періоди українського буття, вітчизняний журналістський процес від його початків і до сьогодні як складне багатовекторне явище.

Відповідно до цього історія української (як і будь-якої національної) журналістики – це наука, об'єктом дослідження якої є вітчизняний журналістський процес у цілому й ті визначні явища, події, постаті, видання й власне журналістські тексти, які формують цей процес, визначають його сутність і зміст.

Отже, предметом безпосереднього вивчення в курсі історії української журналістики є історія існування періодичних видань, центральні постаті в цій сфері, чия діяльність зробила можливим активний безперервний розвиток української журналістики (навіть за максимально несприятливих обставин), а також видатні журналістські тексти, які склали класику української журналістики й забезпечили створення її розгалуженої жанрової парадигми.

У відповідності до цього передбачено семінарські заняття з даного курсу різного типу: кожне з них присвячено або важливому явищу, напрямкові в українській журналістиці ХІХ століття, або визначній постаті минулого – а в ході занять обох типів планується залучати до безпосереднього аналізу класичні взірцеві журналістські тексти, що має сприяти виробленню в студентів практичних навичок журналістської діяльності.

Головні завдання дисципліни, які повинні бути реалізовані в ході проведення семінарських занять:

- домогтися засвоєння студентами сутності й провідних закономірностей українського журналістського процесу;
- ознайомити студентів з основними етапами розвитку масово-інформаційної діяльності у вітчизняній традиції;
- виробити в студентів вміння виділяти центральні явища й постаті в журналістському процесі;
- навчити студентів використовувати журналістський досвід минулого у своїй практичній діяльності;
- забезпечити усвідомлення безперервності національного журналістського процесу за будь-яких зовнішніх умов і домінування в ньому різних форм і жанрів у залежності від суспільно-політичних обставин;
- дати розуміння дієвості журналістики за умови своєчасної появи журналістського твору чи видання і творчого підходу до їх створення;
- показати виключну впливовість журналістики на суспільне буття, причиново-наслідкові зв'язки її з явищами і процесами в інших сферах.

Українська альманахова журналістика 30 – 40-х років XIX ст.

1. Загальна характеристика альманаху «Ластівка» Є. Гребінк
2. Характеристика харківських альманахів І.Срезневського та І.Петрова.
3. Загальна характеристика альманаху «Киевлянин» м. Максимовича.
4. “Русалка Дністровая” як тип журнального видання. Структура. Жанри. Цензурна заборона.
5. Історія та загальна характеристика альманаху «Записки о Южной Руси». Альманах “Хата”.

1. Загальна характеристика альманаху «Ластівка» Є. Гребінки

Повний текст альманаху: https://commons.wikimedia.org/wiki/Lastivka_1841.pdf

Ознакою розвитку українського літературного процесу стала спроба української творчої інтелігенції видавати свій часопис. Є. Гребінка створює альманах “Ластівка”, який вийшов 1841 року в Петербурзі. Відкривався альманах вступним словом Є. Гребінки “Так собі до земляків”. Це був перший спеціалізований на представленні художньої літератури альманах. У ньому були відсутні наукові статті та розвідки, літературно-критичні праці, етнографічні та фольклористичні дослідження, публікації історичних документів та джерел. Читачам була запропонована книжка для читання, тобто цілком складена з художніх творів. Крім того, упорядник орієнтувався виключно на українського читача – у книзі були зовсім відсутні російські тексти. Були надруковані такі головні автори: Шевченко (5 творів), Л. Боровиковський, сам Гребінка. Проза була представлена творами Г. Квітки-Основ’яненка та П. Куліша.

Є. Гребінка в альманасі “Ластівка” виконав поставлені перед собою завдання: дати книжку для читання, яка б всебічно задовольнила смаки українського освіченого читача, дала йому і прозу, і поезію, і фольклорні записи. Значення ж альманаху “Ластівка” виходило далеко за межі просто появи чергової

української книжки. Альманах являв собою антологію тодішньої української літератури, до нього було відібране все найкраще, художньо вартісніше з того, що існувало тоді в українському письменстві. “Ластівка” засвідчила прощання з котляревщиною, яка ще не була остаточно подолана, але вже витіснялася могутнім потоком романтичних та сентиментальних творів.

2. Характеристика харківських альманахів І.Срезневського та І.Петрова.

Украинский альманах . – Харьков: в Унив. Тип., 1831. – 153 с.

Оригінал назви: Украинській альманахъ

Зміст

1. Крылов Г. О Изящномъ въ природе / Г. Крылов. - С. 1-6.
2. Гребенкинъ Евгений Рогдаевъ пирь / Евгений Гребенкинъ. - С. 7-10.
3. Шпигоцкій Аф., перевель Американская Баллада / Аф., перевель Шпигоцкій Аф.. - С. 11-16.
4. А. Ч. Нежинскіе Греки / Ч. А.. - С. 17-24.
5. Погорельцевъ А. Море / А. Погорельцевъ. - С. 24-25.
6. И. Молдавскія песни / И.. - С. 25-28.
7. Украинській Пустынникъ Исторія моего авторства / Пустынникъ Украинській. - С. 28-52.
8. Шпигоцкій Афанасій Марія / Афанасій Шпигоцкій. - С. 52-54.
9. Бурковъ Е. Клень и плющъ / Е. Бурковъ. - С. 54-55.
10. И. Р. Къ Тавриде / Р. И.. - С. 55-56.
11. Граевичъ В. Мудрый выборъ / В. Граевичъ. - С. 56-58.
12. И. Р-въ Къ сестре / Р-въ И.. - С. 59-60.
13. Морачевскій Филиппъ Первое Мая / Филиппъ Морачевскій. - С. 60-61.
14. И. Р. Къ А. И. Я. / Р. И.. - С. 61.
15. Боровиковскій Лесь Козакъ / Лесь Боровиковскій. - С. 62-65.
16. Шпигоцкій Афанасій Малороссийская баллада / Афанасій Шпигоцкій. - С. 65-

- 73.
- 17.Х. Х. Х. Мысли и замечанія / Х. Х. Х.. - С. 73-78.
- 18.И. Р-въ Іоаннь Грозный / Р-въ И.. - С. 78-81.
- 19.Н. Н. Гаркуша / Н. Н.. - С. 81-87.
- 20.Малоросійскія песни. - С. 88-92.
- 21.Яковлевъ А. Чигринскій козакъ / А. Яковлевъ. - С. 93-95.
- 22.Бурковъ Е., перевелъ Хафизъ / Е. Бурковъ. - С. 95-97.
- 23.Несколько замечаній о Критике. - С. 98-106.
- 24.Малоросійскія песни. - С. 106-111.
- 25.Морачевскій Филиппъ Монастырь / Филиппъ Морачевскій. - С. 111-113.
- 26.Морачевскій Филиппъ Дорога / Филиппъ Морачевскій. - С. 114.
- 27.Сцена изъ Комедіи: Провинціялы. - С. 114-116.
- 28.И. Мысли Саади / И.. - С. 116-117.
- 29.Иноземцевъ Къ ... / Иноземцевъ. - С. 117-118.
- 30.И. Р-въ Звезда / Р-въ И.. - С. 118-119.
- 31.Малоросійскія думы. - С. 120-131.
- 32.Шпигоцкій А. Отрывокъ изъ поэмы: Конрадъ Валленродъ / А. Шпигоцкій. - С. 132-136.

У І. Срезневського та його гуртка й виникла ідея видання альманаху, у якому могли бути оприлюднені їхні творчі спроби. Але через брак коштів альманах вийшов у світ у Харкові з університетської друкарні лише у вересні наступного 1831 року. Невеличка книжечка на 136 стор., стала первістком української альманахової журналістики.

До авторів висувалися вимоги подавати твори або українською мовою, або пов'язані з українською тематикою, але дотриматись цього так і не вдалось. Окрасою книжки став вірш Левка Боровиковського “Козак”. На сторінках **“Украинского альманаха”** дебютують Є. Гребінка, А. Яковлев, О. Афанасьєв-Чужбинський та інші. “Украинский альманах” увібрав в себе традиції “Укр. вестника” та “Укр. журнала”, що декларували свій зв'язок з

Україною, спиралися на місцеву автуру, охоче публікували твори українською мовою, широко висвітлювали місцеву тематику. Другим джерелом традицій, що їх увібрив у себе “Украинский альманах”, були засади декабристської альманахової літератури, зорієнтованих на універсальність, енциклопедичність як принципи організації книжок. Основні засади добору матеріалу: поєднання прозових і поетичних творів, наукових, історико-літературних праць і красного письменства, фольклорних записів і літературних писань, перекладів і оригінальних творів, вміщення поруч російських і українських текстів. Таку засаду упорядкування альманаху й слід називати журнальною. Натхненні успіхом, І. Срезневський та його друзі виношують ідею створення альманахів «Радуга» та “Отрывки”. Але переважно через нестачу коштів, ці задуми не були реалізовані.

Наступним виданням Харківської школи романтиків та розвитком традицій “Украинского альманаху” був альманах **“Утренняя звезда”**, що вийшов у двох книжках у Харкові на межі 1833 і 1834 років. Видавцем нового видання виступив Іван Матвійович Петров. Обидві книжки альманаху вийшли вже на початку 1834 року. Перший том друкувався в Москві, в друкарні С. Селівановського, другий – у Харкові, в друкарні університету.

Таким чином, на початку 1834 року в Харкові вийшла перша книжка українською мовою. Її поява була закономірною: саме тут були виховані провідні діячі української літератури тих часів. Упорядник мав намір укласти її з українських матеріалів, але вони відійшли у другу книжку. Більшість матеріалів склали твори маловідомих письменників: П. Іноземцева, І. Петрова. Українська тематика у творах: О. Сомова “Недобре око”, І. Срезневського “Уривки із записок про старця Григорія Сковороду, українського філософа” (вперше публікується портрет письменника).

Друга книжка “Утренней звезды” була виключно українською. Відкривалася вона творами Грицька Основ’яненка (Г. Квітки), які налаштували читача на лад традиційної котляревщини.

“Утренняя звезда” була для Г. Квітки програмовою книжкою. Відкривала український том “Супліка до пана іздателя”, яку можна вважати естетичним маніфестом Г. Квітки й водночас першим твором української літературної критики. “Супліка” виконувала свою поважну функцію: а) створювала ефект молоді української літератури; б) відкидала закиди з боку російської журналістики; в) заохочувала нові сили до українського слова, а видавців – до видання українських книжок.

Як упорядник українського тому Г. Квітка згуртував на сторінках “Утренней звезды” провідних авторів молоді української літератури. Завершували другий том “Утренней звезды” твори І. Котляревського. Його добірка теж розпадалася на бурлескну й сентиментальну частини.

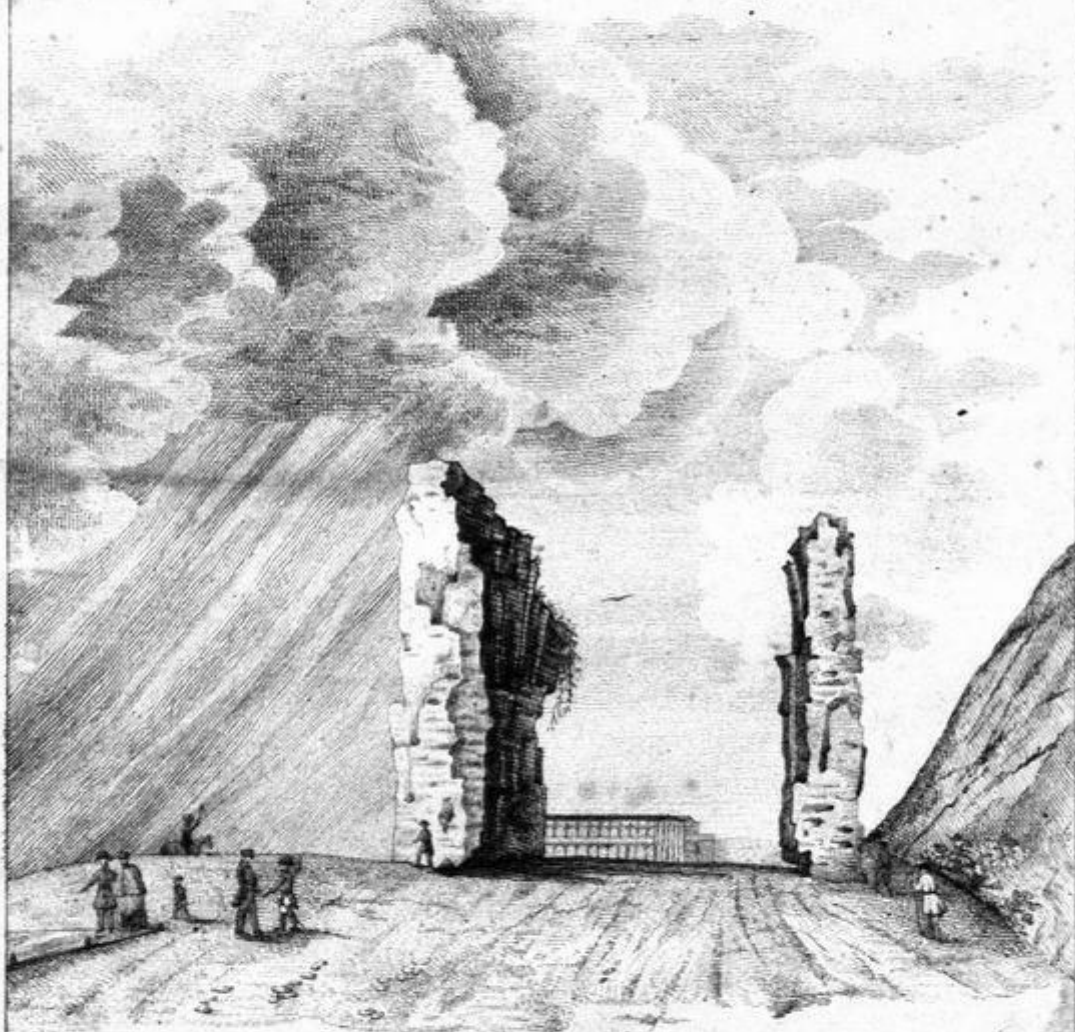
Значення альманаху в розвитку українського письменства та журналістики:

- а) об'єднав літературні й наукові сили Слобожанщини;
- б) другий том став першим окремим українським виданням у Харкові;
- в) народження прози в новій українській літературі, де до того часу існували лише поезія і драма;
- г) прагнення ряду авторів вийти за межі традиції котляревщини і започаткувати новий сентиментально-романтичний (просвітницько-реалістичний) напрямок;
- ґ) дала перший зразок української літературної критики (Г. Квітка)

3. Загальна характеристика альманаху «Киевлянин» м. Максимовича.

КРЕВЛЯНИНЪ

НА 1840 ГОДЪ.

Застава Врата.

Усього вийшло 3 книги альманаху: у 1840, 1841 і 1850 рр. Перші два томи вийшли в Києві, останній – у Москві. Головна засада видання була сформульована в епіграфі з О. С. Пушкіна: “Да ведают потомки Православных Земли родной минувшую судьбу!”, що виражав орієнтацію на місцеву, київську, або принаймні українську, тематику.

Окрасою **першої книги** альманаху були твори самого М. Максимовича. Навіть у кількісному відношенні М. Максимович виглядав як провідний автор альманаху – його перу належить 100 з 253 сторінок книжки. Але й за якістю це були дуже цікаві наукові розвідки, виконані в неакадемічному, а швидше романтичному стилі, есеїстичні за характером і разом з тим глибокі за науковим змістом.

Упорядник запросив до участі в альманасі В. Бенедиктова, Ф. Глинку, В. Жуковського, В. Домбровського, які запропонували йому до друку свої твори. Це були відомі письменники того часу, публікація їхніх творів піднесла престиж альманаху.

Перша книжка “Киевлянина” прикметна й тим, що в ній відбувся літературний дебют Пантелеймона Куліша. Він опублікував тут цикл “Малоросійські оповідання”, що складався з 2х творів.

Перша книжка “Киевлянина” засвідчила, що М. Максимович мав намір видавати альманах науково-белетристичного характеру, зосередити його на історичній тематиці й залучити до його створення усіх відомих йому літераторів і науковців, переважно з України. Прагнення упорядника актуалізувати альманах зазнало поразки – найбільш гостра стаття М. Максимовича “Сказання про Коліївщину” була заборонена цензурою, а автору довелося дати з приводу неї пояснення міністру освіти С. Уварову. Через свою здебільшого наукову проблематику перша книга альманаху “Киевлянин”, зібравши позитивні відгуки в критиці, все ж не мала широкого попиту серед читачів, принесла матеріальні збитки друкарні, які вона через університетське начальство стягнула з М. Максимовича. Але це не зупинило його.

Друга книга “Киевлянина” була гідним продовженням розпочатої справи. Крім віршів О. Хомякова, О. Подолинського, нарису В. Домбровського “Луцьк”, кістяк книги складали вже добре відомі автори: П. Куліш. і Г. Квітка. Головним же автором і другого тому “Киевлянина” був сам М. Максимович, який помістив тут історичні праці, виконані в традиційному вже для себе есеїстичному стилі.

З другої книжки “Киевлянина” цензура також зробила деякі вилучення: були зняті окремі строфи з вірша О. Хомякова “Київ”, стаття М. Недеждіна “Палладій Роговський, перший російський лікар”. Попри це друга книга закріпила успіх “Киевлянина” і позначила тенденцію до перетворення його

на часопис. Але цей задум не здійснився – М. Максимович захворів, переїхав на постійне мешкання до свого маєтку. Третю книгу альманаху він збирався видати відразу по одужанні в 1846 році, замисливши водночас журнал з паралельним накладом усіма слов'янськими мовами, який би стояв на програмових засадах Кирило-Мефодіївського братства. Але посилення політичної реакції в Росії, розгром Кирило-Мефодіївського братства та товариства петрашевців спаралізували діяльність М. Максимовича. Третю книгу “Киевлянина” йому вдалося видати лише через дев'ять років після другої, і не в Києві, а в Москві.

Упорядник розділив третій том на дві частини: наукової прози і віршів. Другий відділ представляв твори І. Аксакова, М. Язикова, Ф. Глинки, Ф. Тютчева, О. Растопчиної, К. Павлової, тобто авторів, аж ніяк не пов'язаних з Україною. Їхні твори виразно засвідчили слов'янофільські симпатії М. Максимовича, що посилювалися в цей час.

Розширився й склад наукового відділу, у якому виступили відомі російські історики того часу. Окрасою збірника було “Сказання про гетьмана Петра Сагайдачного”.

Третя книга “Киевлянина” в науково-історичному відділі була представлена цікавими людинознавчими матеріалами. Збираючи такі матеріали, М. Максимович утверджував у російській і українській історіографії персоналістичний напрямок.

“Киевлянин” 1850 року дещо втратив киево-центричний характер, став більше загальноросійським, навіть слов'янофільським, особливо в розділі віршів.

У цілому ж три книги альманаху “Киевлянин” відіграли видатну роль у становленні української журналістики, особливо в Києві; послужили справі пробудження українських авторів, активізували інтерес до української історії, літератури, мови. Ряд матеріалів вписано в історію українського духовного розвитку. Важливе значення мала публікація документів і джерел, якими упорядник супроводжував окремі свої статті; це підвищувало методологічну оснащеність альманаху, надавало йому більшої наукової вагомості. М. Максимович відкрив літературне ім'я Пантелеймона Куліша, зі сторінок альманаху “Киевлянин” увів його в літературу. У цьому також полягає видатна роль його видавничої діяльності. Альманах згуртував наукові й мистецькі сили навколо творення української літератури й науки, але несприятлива політична ситуація і стан здоров'я упорядника не дозволили перетворити “Киевлянин” на повноцінне періодичне видання.

До даного видавничого проекту М. Максимовича прилягає віддалений у часі і відмінний за методом упорядкування другий його альманах “Украинец”, перша книжка якого вийшла в Москві 1859, а друга – в Києві 1864 року. У

власному розумінні слова ці книжки вже не були альманахами, а збірниками творів самого упорядника.

4. “Русалка Дністровая” як тип журнального видання. Структура.

Жанри. Цензурна заборона.

Дуже високо підноситься значення альманаху “Русалка Дністровая”, виданого у 1837 році в Будапешті й підготованого до друку так званою “Руською трійцею”, у чому виявляється, власне, вищий рівень національної самосвідомості, історично властивий західноукраїнській інтелігенції, звідки й більш шанобливе ставлення її до власних духовних скарбів.

“Русалка Дністровая” і справді мала величезне значення для західноукраїнських земель, засвідчила їхню єдність з підросійською Україною, продемонструвала творчий потенціал півавстрійського українства. Проте в розробці творчих питань діячі “Руської трійці” орієнтувалися на вже існуючі в Східній Україні зразки. “Русалка Дністровая” була не першим альманахом, створеним у колі “Руської трійці”, до якої входили Маркіян Шашкевич, Яків Головацький та Іван Вагилевич.

Альманах «Русалка Дністровая» вийшов замість приготованого 1834, але забороненого віденською цензурою (на основі думки церковної влади у Львові) збірки «Зоря». Альманах і його видавці зазнали переслідувань місцевих церковних і світських властей. Через урядові перешкоди “Русалка Дністровая” була заарештована поліцією; з тисячного накладу розійшлося лише 200 книжок, а 800 потрапили під арешт і пролежали в Відкривався альманах анонімним “Передслів’єм”. Встановлено, що його написав М. Шашкевич. У “Русалці Дністровій”, подібно до “Укр. альманаху” й “Утр. зvezdy”, під одною обкладинкою були зібрані фольклорні записи й авторські твори, вірші й проза, наукові розвідки й красне письменство, переклади й оригінальні твори, художня творчість і літературна критика, тобто все те, що могла витворити фантазія упорядників. У книжці знайшли відбиток усі труднощі, що виникали перед першими авторами, що прагнули писати живою народною мовою, в справі творення літератури, адже мова “Русалки Дністрової” перебуває на ще дальшій віддалі від сучасних норм, ніж мова харківських альманахів.

Естетична програма “Руської трійці” також цілком суголосна з поглядами представників Харківської школи романтиків: тут і боротьба за повноцінний літературний статус української мови, і пошук аргументації цієї можливості у народній творчості, і практичне здійснення мрії про українську літературу в своїй власній творчості, і навіть утвердження думки про легітимний характер появи нової писемності; адже саме так слід розуміти згадку про “добрих владнувателів”.

“Русалка Дністровая” важлива передусім як свідчення єдності українців, розділених австрійсько-російським кордоном, як свідчення спільності духовних процесів національного пробудження й творення нової української літератури, що виявилися як на Сході, так і на Заході України. Але на загальноукраїнських обширах значення “Русалки Дністрової” не є більшим за значення “Укр. альманаху” і “Утр. зvezды”, виданих у Харкові.

РУСАЛКА ДНѢСТРОВАЯ.

Ruthenische Volks-Lieder.

У БУДИМЪ
Шкѣломъ Корол. Всеучилища Пенгтавского.

1837.

У передмові («Передслів'я», с. III—VI.) альманаху підкреслена краса української народної мови та народної словесності, поданий список найважливіших наддніпрянських літературних та фольклорних видань того часу. Передмова подана без підпису,^[2] проте приписується Маркіяну Шашкевичу. Передмова закінчується словами вдячності людям, які спричинилися до підготовки і появи цієї книжки. На першому місці: «Поклонися, Русалко наша, низько Всечесному Сподареві Миколі Верещинському, що тобі звелів зродитися...»^[3]

Далі матеріал розташований у чотирьох частинах:

Пісні народні

Фольклористичну частину «**Пісні народні**» відкриває наукова розвідка Івана Вагилевича (підписаний як *Далибор Вагилевич*) «Передговор. К народним руським пісням» (с. IX—XX). Розділ «Пісні народні» поділений на підрозділи «I. Думи і думки» та «II. Обрядові пісні».

Фрагмент сторінки 35

I. Думи і думки:

«Ой поїхав Романонько...», с. 1—5. «Чому кури не пієте...», с. 5—7. «Гей попід гай зелененький...», с. 7—11. «В славнім місті городі там була вдова...», с. 11—15. «Гонять, мамко, на сторожу...», с. 15—18. «Ой Морозе, Морозине, преславний козаче...», с. 18—19. «Ой поїхав Івасенько сім літ на війну...», с. 19—21. «Брат із сестрою по риночку ходить...», с. 21—22. «Он в зеленім городочку...», с. 22—23. «Ой цілий день Кременюшка ані їв, ані пив...», с. 23—25. «Коли турки воювали...», с. 25—26. «А в неділеньку рано стала нам ся новина...», с. 26—27. «Вийду я, вийду в садок вишневий, стану си задумаю...», с. 27—28. «Ой є в полі два дуби...», с. 28—30. «Ой там при долині, ой там при потоці...», с. 30—31. «Ой в саду зеленім зазуля кувала...», с. 31—32. «Уже Івасенькові в намастиреньку звонять...», с. 32—33. "Ой вилетів сокіл та з ліса на поле..." кс. 33—34. «Насунула хмара з Підгір'я...», с. 34—35. Леліяльна пісонька. («Ой ходить сон коло вікон...»), с. 35.

II. Обрядові пісні.

1. Колядки. (Від Калуші, зібрав Д. Вагилевич): «Ойі у садоньку павоньки ходять...», с. 36—37. «А з гори, з долу вітер повівав...», с. 37—38. «Та вже ж до тебе в рік біг приходить...», с. 38—39. «Ой в горі, в горі, в шовковій траві...», с. 39—40. "Ой рано, рано куронькн піли..", с. 40. «Ой із-за гори, за зеленої...», с. 41. «Була в батенька нова світлонька...», с. 41 — 42.
2. Гагілки. (Від Золочева): «Воротаре, воротаре...», с. 42—43. «Ой Данчику, Білоданчику...», с. 43. «Ой ніхто там не бував, де се явір розвивав...», с. 43—44.
3. Ладканя. (Від Перемишля): (Коли брат княгині косу розплітає.). «Треба косу розплітати...», с. 45—46. (При вінкоплетинах.) «Є у лузі калина...», с. 46—47. (Сиротинська). «Вийди, Маланойко молодейка...», с. 47—48. (Від Стрия) "Просила Горпинонька свого батенька..." , с. 48—49. (Сиротинська.) «Княгині матнночка вперед бога стоїть...», с. 49. «Сіяла княгинонька долю...», с. 50. «Вода дуженьки забрала...», с. 50. „Просила княгинонька свого братечка. “. , с. 51. „Мовила, говорила ярая пшениця...“, с. 51—52. (Від Бережан.) (Коли на посаг садять): „Злетіли два ангели з неба...“, с. 52—53. (При вінкоплетинах): „Надлетіло тютетко це, це, це...“, с. 53. (Міщанська — коли їдуть до молодої в неділю):

(їдьмо, поїдьмо польом, болоньом...», с. 53—54. (При вінкоплетинах): «Вінку, мій вінку...», с. 54. (Від Коломиї). (З кінця весілля): «Лежелі берви бервінкові...», с. 54—55. (Коли деревце убирають): «Колесом, колесом вгору сонце йде...», с. 55. (Коли отець княгині вінець наряджає): «Не папороть паде, отець вінок кладе...», с. 55—56. (Коли весілля відійде до князя, свахи співають): «Встаю я, скоро світ...», с. 56. (Коли перемітку наряджають): «Летіла біла пава...», с. 56—57. (Від Золочева) (Караваєва). «Ой раю ж мій, раю...», с. 57. (В четвер при вінкоплетинах): «Попід садочок, попід вишневий зелений...», с. 57—58. (На предані): "Попід гай зелененький.. ", с. 58.

Складання

Оригінальні твори упорядників складала другу частину — «Складання», куди ввійшли ліричні поезії М. Шашкевича («Згадка», «Погоня», «Розпука», «Веснівка», «Туга за милою», «Сумрак вечерний»), його ж оповідна казка «Олена», дві поеми («Мадей» та «Жулин і Калина») І. Вагилевича і наслідування народної пісні «Два віночки» Я. Головацького.

Переводи

Третій розділ — «Переводи» — подав сербські народні пісні у перекладах М. Шашкевича і Я. Головацького та уривок із чеського «Краледвірського рукопису».

Старина

В історико-літературному розділі «Старина» (з передмовою М. Шашкевича) опубліковані історичні та фольклорні твори, діловий документ та бібліографічну відомість про слов'янські й українські рукописи, що зберігаються в Онуфріївському василіанському монастирі Львова. Тут же — критична рецензія М. Шашкевича на етнографічну розвідку Й. Лозинського «Руское весіле».

5. Історія та загальна характеристика альманаху «Записки о Южной Руси». Альманах “Хата” (1860).

В 1857 р. П.Куліш переїжджає до Петербургу, де відкриває власну друкарню, що стало основою для активної національно-культурної діяльності П.Куліша у Петербурзі. Відносини П.Куліша та цензури у першу чергу були пов'язані з діяльністю його друкарні, котру спочатку він хотів зареєструвати під назвою “Українська друкарня”. Проте таку назву було заборонено. Довелося назвати просто -“Друкарня Пантелеймона Куліша”. Першою книжкою, що він видав в останній, стали “Размышления о Божественной Литургии” М.Гоголя. Раніше ця книга була заборонена відомством духовної цензури. Проте через певні зв'язки в Священному Синоді П.Кулішу вдалося добитись цензурного дозволу на її видання. Трохи пізніше він був даний також на видання гоголівських “Творів і листів”. У друкарні публікувалося майже все тодішнє письменств: лише протягом 1860-1862 рр. нього було випущено у серії “Сільська бібліотека” більше 20 дешевих книжечок з творами Т.Шевченка, П.Куліша, Г.Квітки-Основ'яненка, Марка Вовчка, Ганни Барвінок. У 1857 р. в

“друкарні” видається, кулішева “Граматика” - перший на Наддніпрянщині український буквар із читанкою.

“Записки о Южной Руси” вийшли в С.-Петербурзі з друкарні П. Куліша. Це був двотомовий альманах, 1 книжка якого з’явилася 1856, а 2 - 1857 року. Відомо, що фінансову допомогу у виданні “Записок” упорядникові надали поміщики Г. Галаган та В. Тарновський. Це перші свідчення про українських меценатів, що матеріально підтримували розвиток журналістики.

Перший том “Записок о Южной Руси”, як свідчив сам упорядник, складений з матеріалів дванадцятирічної давнини, тобто 1844 року. Вони припадали порохом в архіві збирача, але в 1853 році він познайомив з ними свого нового приятеля – Льва Михайловича Жемчужникова.

Він і зажадав від П. Куліша створити книгу, у якій би фольклорні записи супроводжувалися коментарями й роз’ясненнями упорядника та розповідями про виконавців та умови запису. Під його впливом П. Куліш розпочав упорядкування власного архіву.

У кінці 1855 року перший том збірника був закінчений і відправлений до цензури. Він називався “Этнографические записки о Южной Руси”. Але при підготовці другого тому П. Куліш відчув творче невдоволення тематичним обмеженням, яке передбачала запропонована назва. У квітні він звернувся до цензури з проханням зняти перше слово в заголовку збірника, а після назви додати: “Издан П. Кулиш”. Цензор задовольнив його клопотання. Так склався заголовок.

У передмові видавця П. Куліш заявив про свій намір здійснити “у невизначеній кількості томів “Записки о Южной Руси”, у яких би кожна освічена людина мала енциклопедію розмаїтих відомостей про народ, що говорить мовою південно-руською”. Видання замислювалося як неперіодичний альманах.

Потяг до енциклопедичності особливо виразно виявився в 2 томі, але й 1 том став новаторським явищем в українській етнографії. Нам же важливо підкреслити, що він вперше в історії культури створив альманах у жанрі етнографічного щоденника, де головну роль відігравав не стільки об’єкт спостереження, скільки суб’єкт спостерігача. Стрижнем сюжету в книзі стала не наукова класифікація матеріалу за темами й рубриками, а порядок його сприйняття за записувачем, що істотно розширяло функції й можливості упорядника: давало можливість вказати де, коли й від кого записано фольклорний твір, подати короткі біографічні повідомлення про кобзарів і лірників (причому як автентичні їхні розповіді про самих себе), описати їхню манеру виконання, зафіксувати їхні репліки, пояснення й коментарі до тексту виконуваного твору.

Відкривалася книжка твердженням про важливість збереження духовних скарбів народу і розповіддю про перший власний досвід збирання фольклору в Києві. У концепції П. Куліша, що акумулювала його наукові ідеї, з усією очевидністю затрималися провідні положення естетичної програми Харківської школи романтиків.

2 том мав істотні відмінності від 1 й виразно засвідчив тенденцію до переростання видання в універсальний журнал. Тут теж вміщувалися й фольклорні матеріали, але вони вже не домінували. Натомість були представлені художні твори, наукові праці та документи з історії України. Перший розділ 2 тому був продовженням 1 тому й мав назву “Казки й казкарі”. У томі були опубліковані два художні твори Т. Шевченка “Наймичка” та П. Куліша “Ориця”. Великий розділ 2 тому складала нотні записи О. Маркевича українських народних пісень.

Історичні дослідження й документи були представлені перекладом видавця рукопису польського пана Симона Закревського “Оповідання сучасника-поляка про походи проти гайдамаків”, запискою члена Малоросійської колегії Григорія Теплова “Про непорядки, які походять від зловживань прав і звичаїв, грамотами підтвердженими Малоросії” та статтю Іоана Могилевського “Про давність і самобутність південно-руської мови”. На завершення тому П. Куліш помістив свою дискусію з польським письменником Михайлом Грабовським з приводу публікації універсалу гетьмана Остряниці. Усі подані в томі історичні матеріали розширювали знання про Україну, сприяли пізнанню тих соціальних і психічних механізмів, що творили українську історію.

Сам П. Куліш готував до друку 3 том, тоді ж, у 1858 році, він звернувся з клопотанням до міністра народної освіти Є. Ковалевського про дозвіл видавати зміст “Записок о Южной Руси” журнал “Хата”. “Хата” являла собою збірку творів провідних українських письменників. П. Куліш запросив до участі в ній усіх помітних авторів, що писали на той час українською мовою. Друкувалося в “Хаті” й оповідання “Чари” Марка Вовчка. З поетичних творів варто також відзначити публікації віршів Я. Щоголева та П. Кузьменка. На завершення книжки друкувалося оповідання М. Номиса “Дід Мина і баба Миниха”. До багатьох розділів П. Куліш написав коротенькі літературно-критичні нариси про письменників. Програмовий характер мала і вступна стаття до альманаху “Передне слово до громади (Погляд на українську словесність)”, наповнена багатьма дорогими для П. Куліша ідеями: український читач повинен задовольняти свої духовні потреби не за допомогою сусідніх літератур, а своєї рідної словесності.

“Хата” стала першим українським альманахом, у якому літературна критика набула значення не до доважку до художніх творів, а самостійної частини книжки. Вагоме значення мали й програмова вступна стаття, яка гідно

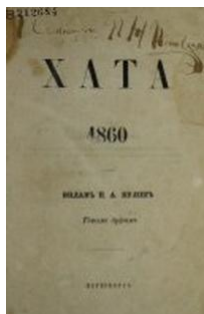

репрезентувала українську літературу і пояснювала завдання альманаху, так і літературно-критичні нариси, що супроводжували добірки окремих авторів. І завдяки гарному підбору літературних творів, і їх глибоким критичним інтерпретаціям альманах “Хата” мав великий успіх, свідченням чого стала потреба упродовж короткого часу двох його накладів.

Нарешті, у підсумку слід відзначити те, що об’єднує “Записки о Южной Руси” і “Хату”. Це новий український правопис, запропонований П. Кулішем і названий потім його іменем – “кулішівкою”. Опрацювавши численні варіанти, відгорнувши невластиве українській граматиці, Куліш запропонував такий варіант правопису, на основі якого розбудовувалися його наступні продуктивні моделі. З певною мірою обережності можна сказати, що в основу сучасного нашого правопису покладена саме “кулішівка”.

Значення Кулішевих альманахів:

- 1) ними після великої перерви була, власне, відроджена українська журналістика, засвідчено, що репресії й переслідування не знищили її;
- 2) Куліш виступив в альманаховій журналістиці як новатор, запропонувавши в першому томі “Записок” жанр етнографічного щоденника, а в “Хаті” новий тип літературно-критичного збірника;
- 3) важливою була публікація нових творів Т. Шевченка (“Наймички”, ліричних віршів), Марка Вовчка, самого П. Куліша, Я. Щоголева;
- 4) альманахи спричинилися до відкриття нових імен в українській літературі (Г. Барвінок, П. Кузьменка) та етнографії (Льва Жемчужникова);
- 5) продемонстрували зростання української словесності, збільшення числа її авторів і читачів; стійкий потяг в суспільстві до створення українського журналу, який і з’явився невдовзі.

ХАТА, 1860

1. Передне слово до громади: Погляд на українську словесність (1860)
2. Первоцвіт
3. Чари

4. Приказки Гребінки
5. Сіра кобила
6. Кобзарський гостинець
7. Лихо не без добра (1857)
8. Три слёзи дівочі (1847)
9. Колії
10. В осени літо (1857)
11. Дід Мина и баба Миниха (1859)

Зміст

1. Куліш П. А. Передне слово до громади / П. А. Куліш.
2. Первоцвіт Щоголева и Кузьменка.
3. Первоцвіт Щоголева:.
4. I. Гречкосій, II. Поминки, III. Безталанне, IV. Безрідні, V. Покірна.
5. Первоцвіт Кузьменка:.
6. I. Коханне, II. Три дороги, III. Не женись, IV. Дарма, V. До вірної дівчини, VI. До дітей.
7. Вовчокъ Марко Чари / Марко Вовчокъ. - С. 27-37.
8. Приказки Гребінки:.
9. I. Могилини родини, II. Ячмінь, III. Рибалка, IV. Ведмежий судъ, V. Мірошникъ, VI. Ворона и ягня, VII. Віль, VIII. Рожа да хміль, IX. Будякъ да конопличка, X. Вовкъ и огонь. - С. 43-57.
10. Иродчукъ Сіра кобила / Иродчукъ. - С. 61-70.
11. Кобзарський гостинець:.
12. I. Калина, II. Пустка, III. На Різдво, IV. Козацька доля, V. На Україну, VI. Хатина, VII. До зорі, VIII. Хустина, IX. Доля, X. Пісня.
13. Барвінокъ Ганна Лихо не безъ добра / Ганна Барвінокъ. - С. 93-103.
14. Три слёзи дівочі. - С. 107-111.
15. Кулішъ П. Колії. Українська драма / П. Кулішъ. - С. 115-156.
16. Барвінокъ Ганна Въ-осени літо / Ганна Барвінокъ. - С. 159-172.
17. Номись М. Дід Мина и баба Миниха / М. Номись. - С. 175-215.

Література

1. Гребінка Є.П. Так собі до земляків // Гребінка Є.П. Твори: У 3 т. – К.: Наук. думка, 1981. – Т. 3. – С. 490 – 492..
2. Срезневський І.І. Передмова до першого випуску «Запорожской старины» // Харківська школа романтиків: У 3 т. – Х.: Держвидав, 1930. – Т. 1. – С. 136 – 240.
3. Білецький Л. Поезії з харківських альманахів // Шевченко Т.Г. Кобзар / За ред. Л. Білецького: У 4 т. – Вінніпег: Тризуб, 1952. – Т. 1. – С. 271 – 279.
4. Бовсунівська Т.В. Григорій Сковорода і український романтизм // Третій міжнарод. конгрес україністів: Літературозн. – К., 1996. – С. 317 – 334.
5. Бовсунівська Т.В. Феномен українського романтизму. – Ч. 1: Етногенез і теогенез.

– К., 1997. – 155 с.; Ч. 2: Ейдетика. – К., 2008. – 110 с.

6. Борзенко О.І. Провінційне культурне середовище і становлення нового українського письменства // Вісн. Харк. ун-ту. – 2021. – № 519: Сучасні філол. студії: Аналіз та інтерпретація. – Серія: Філологія. – Вип. 32. – С. 51 – 60.

7. Борзенко О.І. Становлення нової української літератури і рецепція народного слова // Наук. зап. Терноп. держ. пед. ін-ту ім. В. Гнатюка. – 2001. – Вип. 10. – С. 356 – 362.

8. Засенко О. Передмова до «Русалки Дністрової»: До 100-річчя від дня народження Олександра Білецького // Жовтень. – 1984. – № 11. – С. 108 – 111.

9. Петраш О. «Руська трійця». М.Шашкевич, І.Вагилевич, Я.Головацький та їхні літературні послідовники. – К.: Дніпро, . – 230 с.

10. Самарцев І. «Галицькі будителі»: М.Шашкевич, І.Вагилевич, Я.Головацький // Віче. – 1994. – № 5. – С. 138 – 148.

11. Син Русі (1833): Перша рукописна збірка віршів Маркіяна Шашкевича та його побратимів / Упорядкування, передмова і примітки Є. Нахліка. – Л.: ТзОВ «Львівські новини», 1995. – 43 с.

12. Федченко П.М. Літературна критика на Україні першої половини ХІХ ст. – К.: Наук. думка, 1982. – 381 с.

13. Федченко П.М. Початок журналістики в Києві (Журналістська діяльність М.О. Максимовича) // Рад. літературозн. – 1959. – № 1. – С. 92 – 100.

14. Федченко П.М. Українські альманахи 30-х років ХІХ ст. // Рад. літературознавство. – 1967. – № 2. – С. 33 – 45.

15. Хавкіна Л.М. Тарас Шевченко і харківські поети-романтики // Актуальні проблеми слов'янської філології: Міжвуз. зб. наук. ст. Лінгвістика і літературознавство. – 2001. – Вип. 4. – С. 136 – 140.

16. Шалата М. Демократизація слова: До 150-річчя виходу альманаху «Русалка Дністрова» // Жовтень. – 1987. – № 5. – С. 105 – 109.

17. Шамрай А. До початків романтизму: 1828–1836 // Харківська школа романтиків: У 3 т. –

18. Шамрай А. Співробітники альманахів «Сніп» (1841) і «Южного русского сборника» (1848) // Матеріали до вивчення історії української літератури: У 5 т. – К.: Рад. шк., 1961. – Т.2. – С. 335 – 343.

19. Шашкевичіана: Нова серія. – Л.; Броди; Вінніпег: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, Вид-во «Просвіта» – Вип. 1 – 2. – С. 142 – 148.

20. Шерех Ю. Критика поетичним словом // Шерех Ю. Пороги і запоріжжя. Література. Мистецтво. Ідеології: У 3 т. – Х., 1998. – Т. 3. – С. 7 – 28.

21. Шевельов Ю. Дорогою відрядження: публіцистичні та наукові тексти 1941—1943 рр. (харківський період) / Упорядкували й підготували до друку Сергій Вакуленко та Катерина Каруник. — Харків: Харківське історико-філологічне товариство, 2014. — С. 50-52.

22. Постанова Верховної Ради України від 22 грудня 2016 року № 1807-VIII «Про відзначення пам'ятних дат і ювілеїв у 2017 році».

23. Альманах «Русалка Дністрова» повертається до читачів // Факти-ІСТV

Навчальне видання

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЖУРНАЛІСТИКИ

Хрестоматія

**(МАТЕРІАЛИ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ,
САМОСТІЙНОЇ ТА ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ**

**(для студентів II курсу денного відділення напряму
підготовки «Журналістика»)**

Відповідальний за випуск Г.І.Марчук